

ŞARKIŞLA HALILARI

Şarkışla Carpets

Suzan BAYRAKTAROĞLU¹

Özet

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yayılan Türkler, Sivas yöresine de yerleşmişler ve çok kıymetli halılar dokumuşlardır. Bunlar içerisinde Şarkışla halıları önemli bir yer tutar. Şarkışla ilçesinde 16., 17. ve 18. yüzyıllara ait geometrik kompozisyonlara sahip halılar tespit edilmiştir. Bu kompozisyonlar eşkenar dörtgen, altıgen, sekizgen şeklinde ana motiflerle, şamdan veya mum, ok, kanca, koçboynuzu gibi stilize edilmiş ara motiflerden oluşmaktadır. Bunlar; merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş halılar, üst üste baklava desenli halılar, kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen şekilli halılar ve küçük sekizgen şekilli halılardır. Bazı altıgenler, üzerlerinde bulunan baş, ayak ve kuyruk simgelerinden dolayı hayvan figürü olarak değerlendirilmektedir. Halıların bordürlerinde kûfiden gelişen birbirine bağlı çift S motifleri ile uçları dik üçgen şeklinde, birbirine bağlı, iri 'Z' motiflerinden oluşan kompozisyonlar bulunur. Teknik olarak normal Türk düğümü ile kaydırılmış Türk düğümü, renk olarak kırmızı, turuncu, sarı, mavi, lacivert, mor, yeşil ve beyaz renkler kullanılmıştır. Konumuz olan halılar, Şarkışla Büyük Camii'nde tespit edilmiş ve Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi'ne alınmışlardır. Bu halıların caminin yapıldığı 1669 ve minarenin eklendiği 1797 yıllarında camiye serildiği tahmin edilmektedir. Yeni İl Yörüklerinden Salurlar ve Dulkadirliiler tarafından dokunduğu düşünülen bu halılar, ticari maksatla üretilmediğinden, dışa kapalı küçük bir yer olan Şarkışla'da kalmışlardır. Bu yüzden benzerlerine rastlanılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şarkışla Halıları, Kaydırmalı Düğüm, Halı, Geometrik Kompozisyonlar, Yörük

¹ Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (emekli), bayraktaroglusuzan@gmail.com ORCID: 0000-0002-4688-7781

Abstract

The Turks, who spread to Anatolia after the Battle of Manzikert in 1071, settled in the Sivas region and weaved very valuable carpets. Among these, Şarkışla carpets have an important place. Carpets with geometric compositions belonging to the 16th, 17th and 18th centuries have been identified in Şarkışla district. The main motifs of these compositions in shape of rhombus, hexagon, octagon and they stylized secondary motifs such as arrow, hook, cleat, candlestick or candle. These are carpets with a central rhombus, lozenge-patterned carpets on top of each other, hexagon-shaped carpets arranged on shifted axes, and small octagon-shaped carpets. Some hexagons are considered as animal figures because of the head, foot and tail symbols on them. On the borders of the carpets, there are compositions consisting of interconnected double S motifs developing from kûfic and large 'Z' motifs connected to each other in the form of right triangles at the ends. Technically, the Turkish offset knot with the normal Turkish knot is used. As the color red, orange, yellow, blue, dark blue, purple, green and white are used. The carpets, which are our subject, were identified in the Şarkışla Great Mosque and were taken to the Sivas Gök Madrasa Foundation Museum. It is estimated that these carpets were laid in the mosque in 1669, when the mosque was built, and 1797, when the minaret was added. These carpets, which are thought to have been woven by the Salurs and Dulkadirs from the Yeni İl Yuruks, were not produced for commercial purposes, so they remained in Şarkışla, a small place that was introverted. That's why there are no similar ones.

Keywords: Şarkışla Carpets, Offset Knot, Carpet, Geometric Compositions, Yuruk

Giriş

Şarkışla, Sivas'ın 75 km. güney batısında, Kayseri'nin kuzey doğusunda, Gemerek ile Mancılık arasında Gedük denilen bir Selçuk kasabasının arazisinde kurulmuştur (Chenciner ve Hunt, Magomedkhanov 2012: 49). Yörede ilk Türk hâkimiyeti Danişmentliler zamanında başlamış, 1175 yılında Anadolu Selçukluları, sonra da Osmanlılar hakim olmuşlardır.

Sivas ve çevresinin Türklerin eline geçmesinden sonra çeşitli boy ve oymaklar Şarkışla ve çevresine yerleşmişlerdir. Bunlar, Kara-Yahyalı, Delu-Alılı, Ağcalı (en mühim obası: Hacılar), Dulkadırlı'dan Ağca-Koyunlu ve *Şam Bayadı* topluluklarıdır (F. Sümer 1972: 178). Dulkadırlı içinde Salur boyu da bulunmaktadır (T. Gündüz 2020: 208).

Maraş bölgesinde yaşayan Dulkadırlı Türkmenleri ile kışları Halep bölgesinde yaşayan Halep Türkmenleri; Sivas'ın güneyinde Yeni İl'i meydana getirmişlerdir (F. Sümer 1972: 175; İ. Şahin 2016: 283). Sivas, Bozok, Divriği, Malatya ve Darende bölgelerini kapsayan Yeni İl kazası, 1548'de kurulmuş ve İstanbul Üsküdar'daki Mihrümah Sultan külliyesine vakfedilmiştir (İ. Şahin 1980: 28).

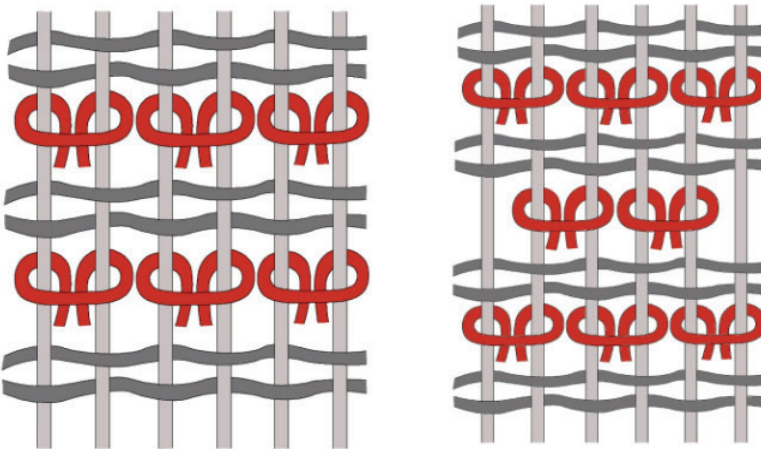
Daha sonra Nurbânû Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı cami ve imarete vakfedilmiş, Kangal, Gürün ve Şarkışla kazalarını içine alacak şekilde genişletilmiştir (İ. Şahin 2016: 281-282). Bu nedenle Yeni İl Türkmenlerine Üsküdar Türkmenleri de denilmektedir (İ. Şahin 2016: 284). Bu yörelerde dokumacılığın geliştiği, boyahanelerin kurulduğu eski belgelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Dulkadirli Türkmenlerinin halı dokudukları bilinmektedir (F. Sümer 1984: 49).

Makalemize konu olan halıların çoğunluğu Şarkışla Büyük (Ulu) Camiinde bulunmuşlardır. Günümüzde Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne bağlı, 2021 yılında hizmete açılan, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde yer almaktadırlar. Şarkışla Büyük Camii H. 1080 (M. 1669) yılında yaptırılmış olup Hacı Hasan Çelebi (Üsküdarlı Mehmet Efendi) Vakfındandır.

1. Genel Özellikler

Şarkışla halıları dört grup altında ele alınarak incelenmiştir. Bu halıların en büyük özelliği kaydırılmış Türk düğümü kullanılmasıdır (S. Bayraktaroğlu 2021: 140). Bu teknik Orta Asya Türkmen halılarında kullanılmış olup, özellikle Yamud ve Salur Türkmenleri bu tekniği günümüzde dahi kullanmaktadırlar (Ş. Yetkin 1982: 122). Yaptığımız araştırmada Anadolu'da özellikle Salur boyunun yerleştiği bölgelerde dokunan halılarda, kaydırılmış Türk düğümü tespit edilmiştir (S. Bayraktaroğlu 2021: 134). Anadolu'da Oğuz Boylarına ait yer adları içinde 9 yer adı ile en çok Sivas'ta Salur boyuna ait yer adı tespit edilmiştir (F. Sümer 1972: 213-214). Buna dayanarak kaydırılmış düğüm kullanılan halıların, Şarkışla'da Dulkadirli içindeki Salur boyu veya bu boya bağlı kollar tarafından dokunduğunu söyleyebiliriz.

Şarkışla yöresi için tipik olan kaydırılmış Türk düğümü (Çizim 1.), Türk halı sanatının Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan tarihi yolculuğunda, bir gelenek olarak Şarkışla halılarında yaşatılmıştır.

Çizim 1: Solda Normal Türk Düğümü, Sağda Kaydırılmış Türk Düğümü (S. Bayraktaroğlu)

Şarkışla halılarında ağırlıklı olarak geometrik bezeme, az olarak da bitkisel ve figürlü bezeme bulunur. Atkı, çözgü ve düğümleri yündür. Bazı örneklerde düz zeminlerde deve yünü, bazı büyük motiflerin merkezlerinde küçük bir şekilde pamuk da görülür. Turuncu kırmızı, lacivert mavi, sarı, beyaz, yeşil ve kahverengi renkler kullanılmıştır.

1.1. Merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş halılar

Yaptığımız araştırmada bu grup halılardan dört adet tespit edilmiştir. Bunlar, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde bulunan 6, 17, 44, 2-10 envanter numaralı halılardır. Tarafımızca 16. yüzyıl sonlarına veya 17. yüzyıl başlarına ait olduğu düşünülen bu halıların benzerlerine hiçbir müze ve koleksiyonda rastlanmamıştır. Bu halılarda halının merkezi baklava şeklinde iri bir eşkenar dörtgen madalyonla belirlenmiş, bunun çapraz yanlarına birer altıgen yerleştirilmiştir (Fotoğraf 1). Bordürlerle kesilen kenarlarda da yarım eşkenar dörtgenler görülmektedir. Bordürlerinde birbirine bağlı çift -S- motifleri bulunur. Kaydırılmış Türk düğümü ile dokunan halılarda, sarı, devetüyü, lacivert, mor ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 1: Merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş Şarkışla halısı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 6, 229x151 cm 16-17.yy. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Bu halılar, desenlerin halı üzerine yerleştirilme düzeni bakımından 1. Grup Holbein halıları denilen, batı Anadolu’da dokunan ilk Osmanlı halılarının erken örnekleriyle benzerlik gösterirler. Erken Osmanlı halılarında, halı yüzeyinde bir sıra sekizgen, bir sıra eşkenar dörtgen kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır (Ş. Yetkin 1991: 36). Burada tanıttığımız örneklerde ise bir sıra altıgen, bir sıra eşkenar dörtgenin kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanması görülmektedir. (Fotoğraf 2) Ancak ilk Osmanlı halılarında geometrik şekiller eşit boyutlarda, bu halılarda ise farklı boyutlardadır. Beyşehir Eşrefoğlu Camiinden getirilen ve günümüzde Konya Etnoğrafya Müzesinde yer alan 15. yüzyıl başına ait 860-861-1033 envanter numaralı halı, 1. grup Holbein halılarının öncüsü olarak kabul edilmektedir (Fotoğraf 3). Bu halının zeminindeki kenarları düğümlü sekizgenlerle, aralarında kalan boşluklardaki eşkenar dörtgenler (Ş. Yetkin 1991: 37), burada tanıttığımız halılardaki desenlerin halı üzerine yerleştirilme düzeni bakımından benzerlik gösterirler.

Fotoğraf 2: Merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş Şarkışla halısı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 2-10, 216x154 cm. 16-17.yy. (Fotoğraf müze arşivi)

Fotoğraf 3: Konya Etnoğrafya Müzesinde bulunan, 15. yy. başına ait, 860-861-1033 envanter numaralı halı (Fotoğraf müze arşivi)

Halılardaki altıgen ve eşkenar dörtgenlerin içindeki iri geometrik motif, stilize hayvan motifi olarak değerlendirilmektedir (Kayıpmaz ve Kayıpmaz 1994: 43) (Fotoğraf 4). Orta kısımdaki dikdörtgen formun dört köşesinde karşılıklı stilize kuş motifleri, iç kısımlarda stilize insan motifleri yer alır. Bu motifin benzeri, Divriği Ulu Camiinden gelen ve İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde bulunan A-283 envanter numaralı bir Kafkas halısındaki altıgen bölümlerin içinde de yer almaktadır (Fotoğraf 5). Bir diğer benzeri Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesindeki 57 envanter numaralı halının merkezinde de görülür (Fotoğraf 6). Sivas yöresi halılarında Kafkas halılarının etkisi bulunmaktadır.

Fotoğraf 4: 6 envanter numaralı halıda stilize hayvan motifi (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu).

Fotoğraf 5: A-283 Envanter Numaralı Halıda Stilize Hayvan Motifi. (Fotoğraf İstanbul Halı Müzesi arşivi)

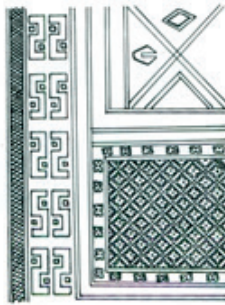
Fotoğraf 6: Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesindeki 57 envanter numaralı halıda stilize hayvan motifi. (Fotoğraf müze arşivi)

Bu grup halılarda merkezdeki sarı zeminli büyük eşkenar dörtgen madalyonun içinde, üründe bereketi simgeleyen pıtırak motifleri işlenmiştir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7: Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 6 Envanter Numaralı Halıda Pıtırak Motifi (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu).

Merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş halıların ana bordüründe küçük kareler içinde, bazıları sağa bazıları sola bakan, birbirine bağlı çift -S- motifleri yer alır. Bunların arkaik devirlerden beri kullanılan köşeli çarkıfelek veya gamalı haç motifleri ile bir ilgisi bulunmamaktadır (Kayıpmaz ve Kayıpmaz 1994: 44). Bu birbirine bağlı çift -S- motiflerinin kökeni, Selçuklu halılarının bordürlerindeki kûfi karakterli desene dayanmaktadır. Stockholm National Museum’da bulunan Fustat’ tan getirilmiş 14. yüzyıla ait bir halı parçasında da çift -S- motifi yer almaktadır (O. Aslanapa 2005:109) (Çizim 2).

Çizim 2: 14. yüzyıl sonu Fustat halı parçası bordürü. (O. Aslanapa’dan)

Bu motifin ana karakterini koruyarak, bazı değişimlerle Şarkışla’da tespit edilen halıların bordürlerinde görülmesi, Türk halılarında desen devamlılığını yansıtmaktadır. Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde bulunan 6, 17, 19, 44, 51, 2-02, 2-08, 2-10 ve 2-13 envanter numaralı; “merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş” Şarkışla halıları, “dikdörtgen girintili” Sivas halıları ile “küçük sekizgen” motifli Şarkışla halılarının ana bordürlerinde, birbirine bağlı çift -S- motifleri

yer almaktadır (Fotoğraf 8-9). Ayrıca 17-18. yüzyıl Konya Kapadokya halılarının bordüründe de bu motif çok stilize bir şekilde görülmektedir (A. Gülgönen 1997: 11, 13, 15, 17, 27).

Fotoğraf 8: 6 Envanter Numaralı Halının Bordür Detayı. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Fotoğraf 9: 51 Envanter Numaralı Halının Bordür Detayı. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Bu grup halıların 16. yüzyıl sonunda veya 17. yüzyıl başında Sivas Şarkışla civarında yaşayan boy veya oymaklar tarafından dokunduğunu düşünmekteyiz.

1.2. Kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen motifli halılar

Bu halılardan 23 adet bulunmaktadır. Çoğunluğu Şarkışla Büyük (Ulu) Camiinde bulunmuş olan halıların 17. ve 18. yüzyıla ait olduklarını düşünmekteyiz. Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde bulunan 5, 18, 32, 73, 77, 2-20, 2-21, 2-22, 2-23, 2-24, 2-25, 2-26, 2-28, 2-36, 2-42, 2-43, 2-45, 2-46, 2-48, 2-52, 2-59, 2-61, 2-80, envanter numaralı halılar bu grubun örnekleri olup hepsinin desenleri ve renkleri birbirine çok benzerdir. (Fotoğraf 10 - 11) Büyük motifleri ve halı üzerine yerleşim düzeni ile bordür kompozisyonları bu grubun genel özelliği olup ufak tefek farklarla gruptaki tüm halılarda yer almaktadır.

Fotoğraf 10: Kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 5, 220x163 cm. 17.yy. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Mevcut örnekler sadece Sivas ve Şarkışla’da bulunmuş, Anadolu’nun başka bir yerinde benzeriyle dahi karşılaşılmamıştır. Sadece yurt dışında özel koleksiyonlarda iki adet vardır.

Bu halılar büyük olasılıkla cami yapıldığında (Chenciner ve Hunt, Magomedkhanov 2012: 49; Kayıpmaz ve Kayıpmaz 1994: 40) caminin tefrişini sağlamak amacıyla, ısmarlama veya toplu bağış yoluyla temin edilmişlerdir. Şarkışla yöresinde yaşayan boy veya oymaklar tarafından, bir örneğe bakılarak dokunmuş olabilirler. Bu halıların cami için dokunup bağışlandığı kabul edilirse 17. yüzyılın ortalarında dokundukları söylenebilir. 18. yüzyıla tarihlendirilenler camiye sonradan, büyük olasılıkla minarenin yapıldığı tarihte hediye edilmiş olmalıdırlar. Sarı zeminli örnekler 17. yüzyıla tarihlendirilmekte ve bu tasarımın ilk basamaklarını göstermektedirler (G. Musse 1993: 336-337). Bu halılarda da Şarkışla yöresi için tipik olan kaydırılmış düğüm kullanılmıştır.

Fotoğraf 11: Kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 2-20, 231x162 cm. 17.yy. (Fotoğraf müze arşivi)

Zemin renkleri sarı ve kiremit kırmızısı tonları olup, 2 adetinin zemini sarı renklidir. (Fotoğraf 12) Zemin üstünde işlenen desenler küçük farklarla hepsinde aynıdır. Bunlar kaydırılmış eksenlerde geniş, tekrarlayan, uzatılmış madalyon şeklinde iri, kenarları dişli bazılarında eşkenar dörtgen, çoğunda altıgen şeklindedir. Altıgenlerin bir kenarı üç parçalı (ikisi ayak ortadaki kuyruk simgesi gibi) testere dişi şeklinde, bunun tam karşısındaki köşesi ise koçboynuzlu uzantıları olan sivri başlıklar şeklindedir (Fotoğraf 13). Bu motifler stilize hayvan figürlerine hatta kaplumbağaya benzemektedir. Türk sanatında kaplumbağa sembolü sıklıkla kullanılan bir motiftir. Özellikle dokumalarımızda çok stilize edilmiş olarak bulunur. Kaplumbağa, evini sırtında taşıması ve çok uzun ömürlü olması nedeniyle, Türk inancında uğurlu ve kutsal sayılmış; devletin gücünü, koruyuculuğu, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu simgelemiştir. Dört ayağının ayrı ayrı hareketinin dört mevsimin birbirini takip edişini simgelediği (Y. Çoruhlu 1999: 170), Göktürk Kitabelerinde Kültigin Anıtı'nın dev bir kaplumbağa kaide üzerine oturturulmasının hanedanlığın sembolü olduğu belirtilir (Y. Çoruhlu 1999: 171).

Fotoğraf 12: Kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 2-80, 208x151 cm. 17.yy. (Fotoğraf müze arşivi)

Altıgenlerin üst kısmında ok şeklinde motifler, alt kısmında simetrik olarak yerleştirilmiş, karşılıklı çifte şamdan veya mum gibi motifler yer alır. Şamdan veya mum gibi motiflerin ucu yukarıdan çelenk gibi bir şekille birleşmekte ve aralarından süslü bir motif sarkmaktadır. Bu görünüşleriyle bu motifler aralarına mahya gerilmiş birer şerefeli çifte minareye benzemektedir. Kaldı ki Sivas'ta çifte minareli yapılar bulunmaktadır. Bunları gören dokuyucular halı üzerine küçük bir simge şeklinde resmini yapmış olabilirler.

Fotoğraf 13: 2-80 Envanter Numaralı Halının Merkezindeki Stilize Hayvan, Ok Ucu ve Şamdana Benzer Motifler. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış altıgen motifli halıların iç ve dışta bulunan birer sıra ince bordürleri genelde sarı zeminli, bazılarının dış bordürleri kırmızı zeminlidir. İnce bordürlerde kahverengi renkte birbirine zincir gibi bağlı -S- motifleri işlenmiştir. İnce bordürler arasında yer alan ana bordürde dört çeşit desen görülür. 5, 18, 32, 73, 77, 2-20, 2-24, 2-25, 2-28, 2-43, 2-45, 2-46, 2-48, 2-52, 2-80 envanter numaralı 15 adet halıda; kahverengi zemin üstünde, kırmızı konturlu, lacivert-mavi renkli, uçları dik üçgen şeklinde, birbirine bağlı, iri -Z- motifleri bulunur (Fotoğraf 14). 2-21, 2-22, 2-23, 2-42, 2-59, 2-61 envanter numaralı altı adet halıda; koyu mavi zemin üstünde dört köşebent içinde, merkezinde sekiz kollu yıldız bulunan bir sekizgenin bulunduğu, kareye yakın desenler yer alır. 57 envanter numaralı halıda da aynı desen vardır. Bunlara benzer desenler Çanakkale Bergama halılarında da görülür. 2-26 envanter numaralı halıda; kırmızı zemin üstünde, 17. yüzyıl Uşak ve Transilvanya halıları ile 18. yüzyıl Milas halılarında görülen ince dallar, küçük çiçekler ve hatayi motifleri yer alır. 2-36 envanter numaralı halıda ise koyu lacivert zemin üstünde iri dört dilimli bir bitkisel motif ile aralarda küçük iki geometrik motif bulunur.

Fotoğraf 14: 5 envanter numaralı halının uçları dik üçgen şeklinde sonlanan iri -Z- motifli bordür deseni. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Zemin desenleri aynı olan bu grubun ince bordür ve on beş adetinde görülen iri -Z- motifli ana bordür desenleri ortak olup, bu grubun karakteristik özelliğini oluştururlar. Altı adetinde görülen bordür deseni de ortak özellik olarak kabul edilir. Uçları dik üçgen şeklinde sonlanan, birbirine bağlı, iri -Z- motifleri; karakter olarak 13. yüzyıl Selçuklu halılarında görülen, uçları dik üçgen şeklindeki iri harflerin bulunduğu, (Fotoğraf 15) kûfi karakterli bordür geleneğini devam ettirmektedir. Selçuklu geleneğinin 17-18. yüzyılda bu desenlerle yaşatıldığı görülmektedir. İnce bordürlerde görülen sarı renkli zincir şeklindeki -S- motifleri, yörede tespit edilen halıların çoğunda, özellikle erken örneklerde yer almaktadır. Selçuklu devri halılarda görülen bu bordür deseni, Osmanlı devri Sivas halılarında da aynı şekilde uygulanmıştır.

Fotoğraf 15: 13.yy. Selçuklu halı bordürü İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi.
(Fotoğraf müze arşivi)

1.3. Kaydırılmış eksenlerde ince dallarla bağlı altıgen kompozisyonlu halılar

Kaydırılmış eksenlerde yerleştirilmiş altıgen kompozisyonlu halıların bir çeşididir. Bu grup halılardan 9 adet tespit edilmiştir. Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde bulunan 3, 4, 16, 201, 2-29, 2-34, 2-41, 2-49, 2-60 envanter numaralı halılar (17-18.yy.) bu grubun örnekleridir. (Fotoğraf 16-17) Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde bulunan 2072 envanter numaralı halı bu grubun bir benzeridir. Anadolu’da başka bir örneğine rastlanmamıştır.

Fotoğraf 16: Kaydırılmış eksenlerde ince dallarla bağlı altıgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 4, 231x167 cm. 17.yy. (Fotoğraf müze arşivi)

Fotoğraf 17: Kaydırılmış eksenlerde ince dallarla bağlı altıgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 16, 181x148 cm. 17.yy. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Halının zemininde kaydırılmış eksenler üzerinde, birbirine kancalı dallarla bağlı altıgen motifler yer alır. Altıgenlerin arasında kalan boşluklarda, bir önceki sırada açıklanan halılardaki altıgenlerin arasında yer alan çelenklerden sarkan süslü motifler bulunur. İki grup arasında altıgen şeklindeki ana motiflerin kaydırılmış eksenlerde yerleştirilmesi ve ara motifler bakımından bir bağ bulunmaktadır.

Halıların zemin renkleri bej, koyu kırmızı ve kiremit kırmızısı; altıgenlerin konturları, lacivert, mavi, sarı, gülkurusu pembe ve kırmızı renklerde. Envanter numaraları 4 (Fotoğraf 16) ve 201 olan bej zeminli halılarda altıgenler arasında stilize hayat ağacı olarak değerlendirilen bitkisel motifler yer alır.

Altıgenlerin içinde, üç dal şeklinde kazayağı motifleri bulunur (Fotoğraf 18). Bu motifler, Sivas I. İzzettin Keykavus Şifahanesindeki türbenin cephesinde, türbeye giriş kapısının kemerinin aynasında bulunan kaz ayakları şeklindeki motive benzerdir. (Fotoğraf 19).

Fotoğraf 18: 16 envanter numaralı halının merkezinde altıgen içindeki kazayağı motifleri (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu).

Fotoğraf 19: Sivas Keykavus Şifahanesi türbe kapısı çinileri. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Kaydırılmış eksenlerde birbirine ince dallarla bağlı altıgen kompozisyonlu halılarda altı çeşit ana bordür görülür. Bunlar; 2-60 envanter numaralı halıda, bir dal üzerinde çeşitli hatayi, rozet, lale gibi bitkisel motiflerin bulunduğu bordür (Fotoğraf 20); 2-34 envanter numaralı halıda, merkezinde sırt sırta iki kurtağ-zı motifi bulunan, bir küçük altıgenin tekrarlanmasından oluşan bordür; 3, 201, 2-29, 2-41 envanter numaralı halılarda, merkezinde sekiz kollu yıldız bulunan bir küçük sekizgenin ve dört köşesinde köşebent gibi motiflerin yer aldığı kare formların tekrarlanmasından oluşan bordür (Fotoğraf 21); 4 envanter numaralı halıda, lale ve rozet ikilisinin tekrarlanmasından oluşan bordür (Fotoğraf 22); 16 envanter numaralı halıda, uçları dik üçgen şeklinde, birbirine bağlı, iri -Z- motiflerinden oluşan bordür (Fotoğraf 14) ve 2-49 envanter numaralı halıda, içerisinde kenarları kancalı, basamaklı küçük geometrik şekillerin yer aldığı bordürlerdir (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 20: 2-60 Envanter Numaralı Halıda Bir Dal Üzerinde Hatayi, Rozet, Lale Motiflerinin Bulunduğu Bordür (Fotoğraf müze arşivi)

Fotoğraf 21: 57 Envanter Numaralı Halıda Kare Formların Tekrarlanmasından Oluşan Bordür Deseni (Fotoğraf müze arşivi)

Fotoğraf 22: 4 Envanter Numaralı Halıda Lale Rozet İkilisinden Oluşan Bordür Deseni (Fotoğraf müze arşivi)

Fotoğraf 23: 100 ve 37 envanter numaralı halılarda kancalı, basamaklı geometrik bordür desenleri (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Bir dal üzerinde çeşitli hatayı, rozet, lale gibi bitkisel motiflerin bulunduğu bordür kompozisyonu 16-17. yüzyıl Uşak, 17. yüzyıl Transilvanya ve 18. yüzyıl Milas halılarının bordürlerinde ve 2-26, 2-60 ve 30 envanter numaralı halılarda da görülür. Batı Anadolu'da dokunan halılarda bulunan bu bordür deseninin, ticaret yoluyla Sivas çevresine geldiği ve Şarkışla halılarının bordürlerinde kullanıldığını düşünmekteyiz.

Merkezinde sekiz kollu yıldız bulunan bir küçük sekizgenin ve dört köşesinde köşebent gibi motiflerin yer aldığı kare formların tekrarlanmasından oluşan bordür deseni, bu müzedeki 3, 201, 2-21, 2-22, 2-23, 2-29, 2-41, 2-42, 2-59, 2-61 ve 57 envanter numaralı halılarda bulunur.

37 ve 100 envanter numaralı halılarda görülen bordür motifi, bazı halı ve kilimlerde yörük imi olarak kullanılmıştır.

Kaydırılmış eksenlerde birbirine ince dallarla bağlı altıgen kompozisyonlu halıların, 17-18. yüzyıllarda Şarkışla civarında dokunduğunu düşünmekteyiz.

1.4. Küçük sekizgen motifli halılar

Yörede 6 adet tespit edilmiştir. Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesinde bulunan 100, 2-02, 2-13, 2-53, 2-66 ve 2-78 envanter numaralı halılar (17-18.yy.) bu grubun örnekleridir. (Fotoğraf 24)

Fotoğraf 24: Küçük sekizgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 2-13, 192x151 cm. 17-18.yy. (Fotoğraf müze arşivi)

Diğer halılara göre daha küçük ve kareye yakın ölçülerdedirler. Genellikle boş, düz bir zemin üzerinde üst üste ve yanyana, birbirine paralel sıralar halinde yerleştirilmiş, sekizgen gül deseni de denilen küçük sekizgenler bulunur (Chenciner, Hunt ve Magomedkhanov 2012: 50). (Fotoğraf 25). Sekizgenlerin içerisinde, köşeleri koçboynuzlu küçük dikdörtgenler vardır (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 25: Küçük sekizgen kompozisyonlu halı, Sivas Gök Medrese Vakıf Müzesi 100, 154x177 cm. 17-18.yy. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Fotoğraf 26: 100 envanter numaralı halının merkezinde küçük sekizgen motif. (Fotoğraf S. Bayraktaroğlu)

Bu grup halıların merkezindeki küçük sekizgenler Konya Kapadokya halılarında da görülür. Ancak bu halılar kaba düğümlü ve ince uzun koridor halıları şeklinde olup, üzerlerindeki sekizgenler tek veya iki sıra halindedir (A. Gülgönen 1997: 54-55-56-57; F. Spuhler 1993: 199). Bordür desenleri Sivas'taki örneklerden farklıdır. Küçük sekizgen motifli halılar, Sivas ve Konya civarına yerleşen aynı boyun kolları tarafından dokunmuş olmalıdır.

Küçük sekizgen motifli halılarda ince bordür bulunmamaktadır. Sadece kalın bordürü içten ve dıştan çevreleyen, kahverengi, siyah renkli veya kırmızı beyaz benekli, birer sıra şerit bulunur. Bir sıra kalın bordüründe birkaç çeşit desen görülür. Bunlar; iki katlı ters -T- şeklinde motifler; 2-02, 2-13, 2-53 envanter numaralı halılarda birbirine bağlı çift -S- ler (Fotoğraf 8-9); 100 envanter numaralı halıda,

kenarları kancalı, basamaklı geometrik motifler (Fotoğraf 23); 2-78 envanter numaralı halıda, içinde sekiz kollu yıldız bulunan sekizgenler ve 2-66 envanter numaralı halıda bir sap üzerinde sıralanmış dallardan (Fotoğraf 27) oluşan bordürlerdir. Ters T şeklinde olan desenler, çift -S- motifinin yanlış dokunmuş bir şekli olup, halıların çoğunluğunun bordürlerinde çift -S- motifi uygulanmıştır.

Fotoğraf 27: 2-66 envanter numaralı halıda bir sap üzerinde sıralanmış dallardan oluşan bordür deseni. (Fotoğraf müze arşivi)

Bir sap üzerinde sıralanmış dallardan oluşan bordür desenleri hem Sivas seccadelerinde hem de küçük sekizgen motifli halılarda görülür. 2-66 envanter numaralı halı, küçük sekizgen motifli halılarla Sivas seccadelerini dokuyanların aynı boydan olduklarını kanıtlayan bir örnektir.

Küçük sekizgen motifli halıların bordüründe görülen çift -S- motifi, Sivas yöresinde tespit edilen “dikdörtgen girintili” halılar ile “merkezi bir eşkenar dörtgenle belirlenmiş” halıların ana bordürlerinde de yer almaktadır.

Dokusu, renkleri ve bordür desenleri bakımından bu halıların 17-18. yüzyıllarda Sivas Şarkışla yöresinde dokunduklarını düşünmekteyiz.

Sonuç

Şarkışla halıları olarak adlandırdığımız bu halılara, yurt dışında varlığı bilinen iki adetinin dışında, başka bir müze ve koleksiyonda rastlanılmamıştır. Ayrıca bunların daha eskisi veya daha yenisi de görülmemiştir.

Şarkışla, kışın çok kar yağın ve uzun süre ulaşım sağlanamayan, bu yüzden sosyal ve ekonomik yönden gelişmemiş olan, yakın zamana kadar dışarı ile fazla bağlantısı bulunmayan küçük bir kasaba olarak varlığını sürdürmüştür. Şarkışla halıları da uzun yıllar gözlerden uzak camide kullanılmışlardır. Belki az sayıda üretilmişler, bu sebeple de başka yerlere ulaşmamışlardır. Bu halılar Gördes, Milas,

Lâdik halıları gibi bir sanayi ürünü olmadıkları için, başka bir yerde benzerlerine rastlanılmamış olabilir. Şayet bir sanayi ürünü olsalardı, Anadolu'daki diğer bölgelerdeki koleksiyonlarda da bol miktarda bulunabilirdi.

İnce ve kalın bordürleriyle Selçuklu geleneğini, teknik ve zemin kompozisyonlarıyla, geometrik tasarımlı genel Türk halılarının özelliklerini devam ettiren bu halıların tasarımlarının boy karakteri taşıdığı, Yeni İl Türkmenlerinden olan Bozulus veya Dulkadirli aşiretleri (R. Chenciner 2012: 56) ve bunlar içindeki boylar tarafından dokunduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

Aslanapa, Oktay (2005). Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi San. Tic. A. Ş.

Bayraktaroğlu, Suzan (2021). “Sivas Şarkışla Halılarında Türk Düğümünün Farklı Bir Kullanımı”, Arış 19, s. 130-145.

Chenciner, Robert. With David Hunt&Magomedkhan Magomedkhanov (2012). “Carpets from the ‘oldmosque’ in Şarkışla”, Dragons, Padlocks and Tamerlane’s Ball, London: Desert Hearts, s. 48-57.

Çoruhlu, Yaşar (1999). Türk Mitolojisinin ABC’si, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gülgönen, Ayan (1997). 17-19. Yüzyıl Konya Kapadokya Halıları, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Gündüz, Tufan (2020). “Bozoklar”, TDV İslâm Ansiklopedisi, EK-1. Cild, Ankara: s. 208-209.

Kayıpmaz, Fahrettin ve Naciye Kayıpmaz (1994). “Erken Dönem Anadolu’su Şarkışla Halıları”, Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi 73, s. 38-49.

Musse, Garry (1993). “Early Turkish Rugs”, Orient Stars A Carpet Collection. Ed., Daniel Sheaffer, Jill Tilden, Maria Schlatter, Imogen Tilden. Stuttgart: E. Heinrich Kirchheim and London: Halı Publications Ltd., s. 306-341.

Spuhler, Friedrich (1993). “The Yellow - Ground Konya Carpets”, Orient Stars A Carpet Collection. Ed., Daniel Sheaffer, Jill Tilden, Maria Schlatter, Imogen Tilden. Stuttgart: E. Heinrich Kirchheim and London: Halı Publications Ltd., s.186-229.

Sümer, Faruk (1972). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları 170, A.Ü. Basımevi.

Sümer, Faruk (1984). “Anadolu’daki Türk Halıcılığına Dair En Eski Tarihi Kayıtlar”, Türk Dünyası Araştırmaları 32. s. 44-51.

Şahin, İlhan (1980). “Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri (1548-1653)”. Doktora

Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Şahin, İlhan (2016). “Üsküdar ve Türkmenler”, Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu-4, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 20 Mayıs–22 Mayıs 2016, s. 277-288.

Yetkin, Şerare (1982). “Türk Halı Sanatında Bir Teknik Özellik”, Vakıflar Dergisi, 14, s. 119-123.

Yetkin, Şerare (1991). Türk Halı Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

